

УДК 338.12

Я. Ю. Цимбаленко,
к. н. з державного управління, доцент кафедри міжнародної економіки Національного
технічного університету України, "Київський політехнічний інститут", м. Київ

ЕКОЛОГІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ ЯК ОСНОВА СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ

Y. Tymbalenko,
PhD, National Technical University of Ukraine "Kyiv Politechnic Institute", Kyiv

ECOLOGIZATION OF THE SOCIO-ECONOMIC SYSTEM AS BASIS OF STEADY DEVELOPMENT OF ECONOMY

Визначено необхідність у концептуальному обґрунтуванні основних напрямів екологізації сучасної господарської системи та її соціально-економічних компонентів, науково-технічного прогресу як на глобальному рівні, у масштабах окремої країни, так і на регіональному рівні. Підкреслено, що у державі постійно зменшується фінансування природоохоронної діяльності, що сприяє збільшенню ризику великомасштабних техногенних аварій і катастроф. Зроблено висновок, що, розробляючи екологічну стратегію, необхідним є врахування таких факторів: рівень економічного потенціалу підприємства в контексті сталого розвитку, а також наявний досвід щодо реалізації екологічних програм та ефективність діючої системи екологічного менеджменту, від яких будуть залежати і конкретні цілі в екологічній сфері, і відповідна стратегія. При розробці екологічної стратегії важливо також враховувати очікування зацікавлених сторін, що є однією з умов соціальної відповідальності бізнесу та індикатором сталого розвитку підприємства та країни в цілому.

A necessity is certain for the conceptual ground of basic directions of ecologization of the modern economic system and her socio-economic components, scientific and technical progress both at global level, in the scales of separate country and at regional level. Underline that in the state constantly diminishes financing of nature protection activity that assists the increase of risk of large-scale technogenic accidents and catastrophes. Drawn conclusion, that developing ecological strategy, a necessity is taking into account of such factors: level of economic potential of enterprise in the context of steady development, and also had an experience and efficiency of the operating system of ecological management in relation to realization of the ecological programs, from that will depend and concrete aims in an ecological sphere, and corresponding strategy. At development of ecological strategy it is important also to take into account expectation of parties concerned, that are one of terms of social responsibility of business and by the indicator of steady development

*Ключові слова: екологізація, економіка, соціально-економічна система, сталий розвиток.
Key words: ecologization, economy, socio-economic system, steady development.*

ВСТУП

Із розвитком цивілізації, бурхливим зростанням чисельності населення Землі, обсягів виробництва та його відходів, проблеми взаємин суспільства і природи дедалі актуалізуються.

До найактуальніших питань життєвого середовища людства належать деградація довкілля, виснаження природних ресурсів і екологічна безпека. Ці чинники набули особливого значення наприкінці ХХ — початку ХХІ ст. У багатьох країнах деградація біосфери призвела до великомасштабних природних катаклізмів, погіршення якості життя та здоров'я громадян. Це зумовило потребу розроблення методологічних засад екологізації соціально-економічної системи виробничих і невиробничих сфер і, відповідно, ефективного механізму практичної реалізації стратегії сталого розвитку.

НАУКОВА ПРОБЛЕМА

Загострення екологічних проблем диктує потребу екологічної спрямованості розвитку економіки. Для його забезпечення необхідні достатній рівень досвіду та наявність інноваційних методів, що створює підстави для вдосконалення технологічних процесів підприємств різних галузей економіки задля мінімізації негативно впливу на довкілля та біорізноманіття.

З моменту обрання курсу на сталий розвиток проблемі екологізації господарської діяльності приділяється значна увага.

Створено наукові засади економічної оцінки збитків від екодеструктивного впливу господарської діяльності та окреслено шляхи забезпечення екологічної безпеки, певного удосконалення зазнало екологічне законодавство, сформовано економічні основи еколого-економі-

чного управління підприємством, екологічної економіки, екологічного маркетингу та екологічного менеджменту.

Варто зазначити, що Кабінет Міністрів України 17 жовтня 2007 р. ухвалив Концепцію стратегії національної екологічної політики України на період до 2020 р. Ця Концепція спрямована на поліпшення екологічної ситуації, раціональне використання та відтворення природних ресурсів, послідовне зниження екологічних ризиків для здоров'я людини, введення системи екологічного маркування товарів і продуктів харчування, приведення якості питної води у відповідність європейським стандартам, підвищення якості повітря, запобігання змінам клімату шляхом технічного переоснащення виробничого комплексу та введення енергоефективних і ресурсощадних технологій [1].

АКТУАЛЬНІСТЬ

Усе це обумовлює актуальність теми дослідження, необхідність у концептуальному обґрунтуванні основних напрямів екологізації сучасної господарської системи та її соціально-економічних компонентів, науково-технічного прогресу як на глобальному рівні, у масштабах окремої країни, так і на регіональному рівні.

Дослідженням даної проблеми присвятили свої праці такі вітчизняні та закордонні науковці такі, як: В. Барейша, О. Веклич, В. Веснін, В. Волович, Н. Газизуллін, С. Глазьев, М. Кабацький, Г. Клименко, Кофі Аннан, А. Купинець, В. Ліщук, Р. Луцик, А. Мельник, В. Мойсеєнко, О. Несветов, Р. Перелет, Ю. Стадницький, В. Степанков, И. Синякевич, С. Харичков, О. Царенко, А. Циганков, Г. Шматков, В. Щербината ін.

"Сталий розвиток в Україні — це процес розбудови держави на основі узгодження і гармонізації соціальної, економічної і екологічної складових з метою задоволення потреб сучасних і майбутніх поколінь. Сталий розвиток розглядається як такий, що не тільки породжує і сприяє економічному зростанню держави, а й справедливо розподіляє його результати, відновлює довкілля та сприяє подоланню бідності" [2].

Екологічна ситуація в Україні носить загрозливий характер. На рисунку 1 відображена структура забруднених територій згідно з даними Ради з вивчення продуктивних сил України НАНУ [3].

Рівень техногенного навантаження на природне середовище в Україні досить високий і перевищує аналогічний показник розвинутих держав у 4—5 разів. 25 вересня 2013 р. Україна потрапила до списку країн з найгіршою екологією, де, за статистикою Національного управління з повітряного забруднення і дослідження космічного простору США, від брудного повітря щороку вмирає 301 тис. людей. В Україні наявною є тенденція до руйнації довкілля та незворотних втрат природних ресурсів [4].

Прогнозується ризик зростання кількості повеней, підтоплення міст, зсувних процесів. Згідно з оцінками Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту

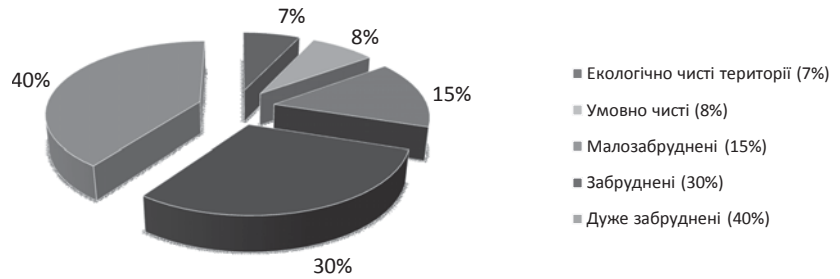

Рис. 1. Структура забруднених територій згідно з даними Ради з вивчення продуктивних сил України НАНУ

На основі опрацювання [3].

населення від наслідків Чорнобильської катастрофи збитки від підтоплення, зсувних і карстових процесів складають щорічно 350—400 млн грн.

У державі постійно зменшується фінансування природоохоронної діяльності, що сприяє збільшенню ризику великомасштабних техногенних аварій і катастроф.

Індекси витрат на охорону навколишнього середовища свідчать про постійне, хоча й нерівномірне зростання цього показника, % до попереднього року: у 2000 році — 119,5; 2001 — 114,0; 2002 — 104,1; 2003 — 117,8; 2004 — 132,8; 2005 — 118,4; 2006 — 103,9; 2007 — 131,6; 2008 — 125,6; 2009 — 90,9; 2010 — 101,4; 2011 — 98,7; 2012 — 105,4 [5].

Частка ж витрат на охорону навколишнього середовища за рахунок Держбюджету складала в динаміці, %

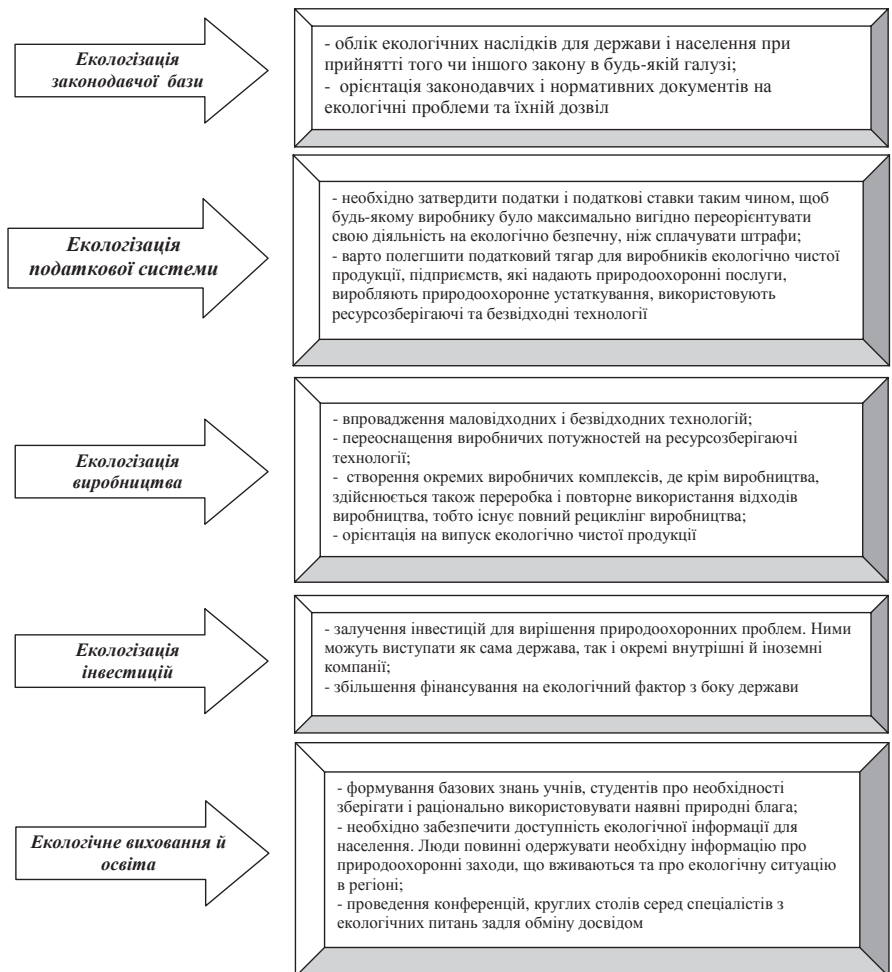

Рис. 2. Характеристика напрямів екологізації соціально-економічної системи України

Систематизовано авторами за даними [6; 7].

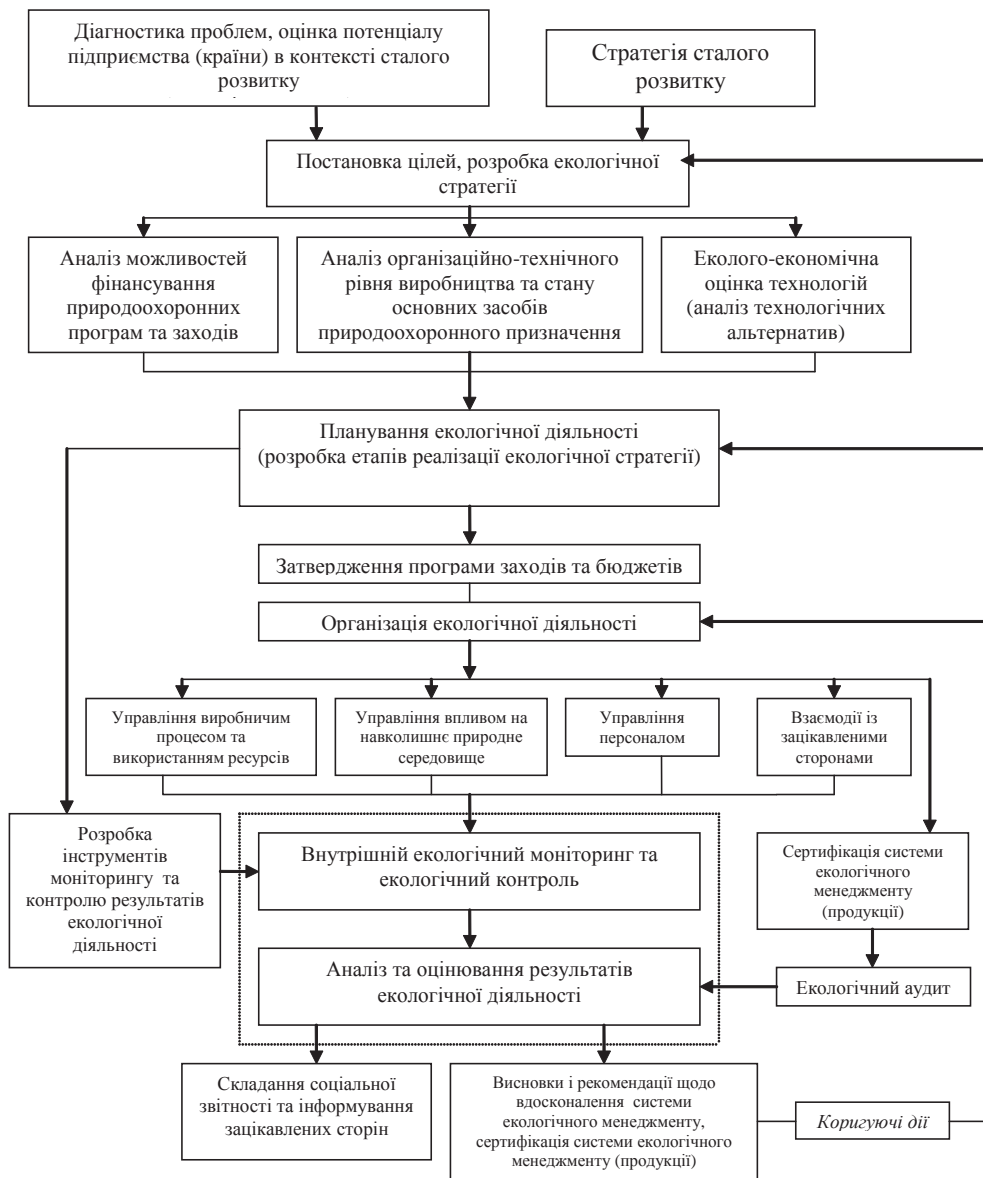

Рис. 3. Структурно-логічна схема системи екологічного менеджменту підприємства як соціально-економічної системи

Розроблено авторами [8].

в капітальних інвестиціях: у 2000 р. — 7,9; 2001 — 17,0; 2002 — 11,8; в 2003 — 29,1; 2004 — 12,9; 2005 — 8,5; 2006 — 10,3; 2007 — 9,7; 2008 — 19,0; 2009 р. — 20,5; 2010 — 21,3; 2011 — 20,9; 2012 — 23,2. Дещо більшими, але з тенденцією до зниження, є значення загальних витрат на природоохоронну діяльність до ВВП, %: 2000 р. — 1,9; 2001 — 1,8; 2002 — 1,7; 2003 — 1,7; 2004 — 1,7; 2005 — 1,6; 2006 — 1,4; 2007 — 1,4; 2008 — 1,3; 2009 — 1,2; 2010 — 1,4; 2011 — 1,25; 2012 — 1,32 [5]. Для порівняння — в розвинутих країнах світу близько 20 % інвестицій в природоохоронну сферу спрямовується на розробку екологічно чистих технологічних процесів, а витрати на екологію складають близько 3—6 % по відношенню до ВВП.

Необхідно визнати, що хоча останнім часом і спостерігалось зростання витрат на охорону навколишнього середовища, їх рівень явно недостатній для розв'язання існуючих в Україні екологічних проблем. Крім того, потребує вдосконалення і система інформування про стан природоохоронної діяльності в Україні, обмеженою є система показників, що характеризують рівень використання природних ресурсів в різних регіонах, вплив підприємств різних галузей економіки на довкіл-

ля, якість заходів в галузі природоохоронної діяльності, в т.ч. інноваційного характеру, споживання підприємствами природних ресурсів (матеріаломісткість, енергомісткість) та забруднення ними довкілля тощо. Так, дані, що наводяться в офіційних статистичних збірках, не містять інформації про впровадження екологічно чистих технологій виробництва по жодній з галузей економіки України, виробництво екологічно чистої продукції, її частку в загальному випуску, в тому числі інноваційної.

Таким чином, необхідно розробити ряд дій та стратегій щодо вдосконалення та підвищення ролі даної проблеми в структурі соціально-економічної системи економіки та забезпечення сталого розвитку довкілля при вирішенні соціально-економічних питань на рівні держави.

На наш погляд, варто виділити деякі найбільш важливі і першочергові напрямки екологізації соціально-економічної системи економіки, що потребують негайного освоєння і професійного підходу (рис. 2) [6; 7].

Досягнення цієї мети значною мірою залежить від своєчасного виявлення кола основних проблем та оцінки можливостей підприємства (країни) реалізувати екологічну стратегію. Зазначимо, що для здійснення екологізації суспільного виробництва потребується розробка відповідної методології, механізмів впровадження новітніх наукових досягнень задля забезпечення раціо-

нального природокористування, а також розвиток державної системи моніторингу навколишнього природного середовища, контролю за виконанням програм енергоефективності та ресурсозбереження, вдосконалення системи статистичної звітності та інформування. Кінцевою метою таких перетворень у контексті сталого розвитку повинно бути досягнення збалансованого розвитку екологічної, соціальної та економічної сфер. Це забезпечується завдяки функціонуванню системи екологічного менеджменту підприємства, інтегрованої в загальну систему управління (рис. 3). Встановлено, що важливе значення при цьому слід приділяти причинно-наслідковому аналізу факторів та встановленню взаємозв'язків між бізнес-процесами, які визначають можливість еколого-орієнтованого розвитку.

ВИСНОВКИ

Розробляючи екологічну стратегію, вважаємо необхідним враховувати такі фактори: рівень економічного потенціалу підприємства в контексті сталого розвитку, а також наявний досвід щодо реалізації екологічних програм та ефективність діючої системи екологічного менеджменту, від яких будуть залежати і

конкретні цілі в екологічній сфері, і відповідна стратегія.

Крім того, важливими умовами досягнення екологічної результативності є мотивація керівництва підприємств, кваліфікація та мотивація персоналу, а також фінансові можливості щодо реалізації екологічних програм. При розробці екологічної стратегії важливо також враховувати очікування зацікавлених сторін, що є однією з умов соціальної відповідальності бізнесу та індикатором сталого розвитку підприємства та країни в цілому.

Також доцільно акцентувати увагу на тому, що зміна пріоритетів розвитку та діяльності підприємств як основних забруднювачів довкілля сприятиме досягненню таких додаткових цілей:

- оптимізація операційних процесів та скорочення операційних витрат (скорочення відходів виробництва та (або) їх переробка, збільшення ефективності використання всіх видів ресурсів (матеріальних, енергетичних та ін.);

- покращення іміджу та ділової репутації (створення позитивного гудвілу, підвищення цінності бренду), прогрес при проходженні міжнародної сертифікації на відповідність стандартам якості та екологічного менеджменту, що дасть можливість виробникам розвивати бізнес, підвищувати рівень якості та конкурентоспроможності продукції, розширювати ринкові позиції, підвищувати ефективність діяльності підприємства в цілому;

- підвищення лояльності персоналу, клієнтів, місцевих громад та інвесторів;

- скорочення претензій з боку регулюючих органів;
- покращення управління підприємством, в тому числі завдяки запобіганню екологічним та іншим ризикам, підвищення стабільності та стійкості розвитку підприємства в довгостроковій перспективі;

- налагодження та формування ефективних дієвих відносин з іншими підприємствами, урядовими структурами та неурядовими організаціями;

- поліпшення фінансових та економічних показників діяльності тощо, в тому числі за рахунок досягнення економії витрат на сировину, енергію, споживання ресурсів, на відшкодування збитків, завданих навколишньому середовищу; уникнення окремих видів витрат (наприклад, капітальні вкладення на очисні споруди можуть бути знижені або виключені шляхом мінімізації забруднення навколишнього середовища) [9].

Концепція сталого розвитку відповідає стратегічним цілям України на близьку та віддалену перспективу. На сьогодні в Україні немає жодного діючого урядового документу, який би проголошував на державному рівні паритетність екологічної та економічної стратегії. Саме тому сталий розвиток має сформувати основу для незворотного закріплення цілей та курсу соціально-економічних реформ в країні, сприятиме демократизації суспільства та забезпеченню національної безпеки держави, що потребує створення відповідних механізмів управління економічним розвитком та забезпечення умов для ефективного природокористування, від чого залежить існування нації і людства в цілому.

Отже, сучасна еколого-економічна ситуація в Україні вказує на необхідність переходу до стійкого екологічнозбалансованого типу економічного розвитку. Екологізація повинна охопити усі сфери суспільної діяльності: промисловість, сільське господарство, науку, соціальну та правову сфери. Перехід до принципово нової соціо-еколого-економічної моделі розвитку суспільства означає чітке усвідомлення екологічних проблем і переконаність в особистій відповідальності кожного за стан і майбутнє біосфери та людства і потребує вжиття невідкладних заходів щодо формування екологічної свідомості та культури.

Література:

1. Царенко О.М., Несветов О.О., Кадацький М.О. Основи екології та економіка природокористування. Курс лекцій. Практикум: навчальний посібник. — 2-ге вид. — Суми: ВТД "Університетська книга", 2004. — 400 с.
2. Україна: прогрес на шляху сталого розвитку // Інформаційно-аналітичний огляд виконання "Порядку денного на XXI століття" / За ред. Б.М. Данилишина. — К.: ЗАТ "Ніч лава", 2012. — 224 с.
3. Методи оцінки екологічних втрат: Монографія / За ред. д. е. н. Л.Г. Мельника та к. е. н. О.І. Корінцевої. — Суми: ВТД "Університетська книга", 2004. — 288 с.
4. Згуровський М.З. Сталий розвиток у глобальному і регіональному вимірах: аналіз за даними 2012 р. / М. З. Згуровський. — К.: НТУУ "КПІ", 2013. — 84 с.
5. Тарасенко І.О. Оцінка інноваційного потенціалу підприємства: методичний аспект / І.О. Тарасенко, О.М. Королько // Економіка України: проблеми економічного розвитку: колективна монографія; за ред. В.Ф. Бесєдіна, А.С. Музиченка. — К.: НДЕІ. — 2007. — С. 406—415.
6. Кислий В.Н., Лапин Е.В., Трофименко Н.А. Екологізація управління підприємством: монографія. — Суми: ВТД "Університетська книга", 2002. — 232 с.
7. Снякевич І.М., Олійник О.І. Методи екологізації податкової системи // Фінанси України. — 2002. — № 1. — С. 28—33.
8. Тарасенко І.А. Финансовые аспекты промышленного развития и инновационной деятельности в Украине / И. А. Тарасенко // Финансовый механизм социально-экономического развития государства в условиях экономической нестабильности: коллективная монография под ред. к. э. н., проф. А.Д. Данилова. — Киевский экономический институт менеджмента. — К.: ООО "ДКС центр", 2010. — С. 242—251, 296—299.
9. Тарасенко І.О. Динамічний аналіз потенціалу підприємства в системі управління сталим розвитком / І.О. Тарасенко // Інвестиції: практика та досвід. — 2009. — № 21. — С. 36—40.

References:

1. Tsarenko, O.M. Niesvietov, O.O. Kadats'kyj, M.O. (2004), *Osnovy ekolohii ta ekonomika pryrodokorystuvannia*, 2nd ed, VTD "Universytets'ka knyha", Sumy, Ukraine.
2. Danylyshyn, V.M. (2012), *Ukraina: prohress na shliakhu staloho rozvytku*, ZAT "Nich lava", Kyiv, Ukraine.
3. Mel'nyka, L.H. and Korintseva, O.I. (2004), *Metody otsinky ekolohichnykh vtrat: Monohrafiia*, VTD "Universytets'ka knyha", Sumy, Ukraine.
4. Zghurovs'kyj, M.Z. (2013), *Stalyj rozvytok u hlobal'nomu i rehional'nomu vymirakh: analiz za danymy 2012 r*, NTUU "KPI", Kyiv, Ukraine.
5. Tarasenko, I.O. (2007), *Otsinka innovatsijnoho potentsialu pidprijemstva: metodychnyj aspekt*, NDEI, Kyiv, Ukraine.
6. Kyslyj, V.N. Lapyn, E.V. and Trofymenko, N.A. (2002), *Ekolohyzatsyia upravlenyia predprijatyem*, VTD "Universytets'ka knyha", Sumy, Ukraine.
7. Snyiakevych, I.M. and Olijnyk, O.I. "Metody ekolohizatsii podatkovoi systemy", *Finansy Ukrainy*, vol. 1, pp. 28—33.
8. Tarasenko, I. A. (2009), *Finansovye aspekty promyshlennogo razvittija i innovacionnoj dejatel'nosti v Ukraine*, ООО "DKS tsentr", Kyiv, Ukraine;
9. Tarasenko, I. O. (2009), "Dynamichnyj analiz potentsialu pidprijemstva v systemi upravlinnia stalym rozvytkom", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 21, pp. 36—40.

Стаття надійшла до редакції 26.12.2014 р.